ПЛОМБОВАНИЙ ПОЇЗД

Оповідання

Чоловік, що квартирує в шевця

Швейцарія — маленький острівець миру, що омивається з усіх боків штормовими хвилями першої світової війни, в 1915—1918 роках нагадувала собою місце дії захоплюючого детективного роману. У розкішних готелях дипломати ворожих держав проходять один повз одного підкреслено холодно, наче вони ніколи й не були знайомі, хоча ще рік тому дружили, грали в бридж, ходили один до одного в гості. З їхніх номерів вислизають якісь підозрілі люди. Депутати, секретарі, аташе, комерсанти, дами в вуалях і без, кожне має якесь таємне доручення. До готелів під'їжджають розкішні автомобілі з іноземними номерами, з них виходять промисловці, журналісти, музиканти-віртуози, особи, що твердять, буцімто приїхали сюди розважитися. Але мало не кожен має доручення: що-небудь вивідати, кого-небудь вистежити. Портьє, що відводить гостей у номер, покоївка, що підмітає кімнати, виконують ще й інше завдання: спостерігати, підглядати. Усі заклади — готелі, пансіонати, поштові відділення, кафе — працюють на різні воюючі сторони. Про все повідомляється, все контролюється. Тільки-но якийсь німецький урядовець приїде в Цюріх, про це відразу знає французьке посольство в Берні, а через годину знають і в Парижі. Армія досвідчених агентів щодня відправляє посольським аташе цілі томи повідомлень — і таких, що базуються на фактах, і вигаданих, а ті в свою чергу посилають їх далі по інстанціях. Усі стіни прозорі, всі телефони прослуховуються, з кошиків для сміття вибирають папір — і чернетки і промокашки — аби довідатися, хто що пише. Всі ошаліли так, що навіть не знають, хто вони: мисливці чи здобич, шпигуни чи об'єкт шпигунства, зрадники чи зраджені.

Тільки про одного чоловіка мало що повідомлялося в ті дні, можливо тому, що він був занадто непомітним і не зупинявся в розкішних готелях, не засиджуй вався в кав'ярнях і не ходив на престижні вистави, а жив зовсім відлюдно зі своєю дружиною, знімаючи кімнату в одного шевця. Зразу за річкою, у вузькому, старому, горбатому провулку старого міста, на третьому поверсі одного з міцних будинків з мансардами, прокуреного наполовину від часу, наполовину від невеличкої ковбасної фабрики, яка розташувалась у дворі. Його сусідами були булочниця, італієць, австрійський актор. Його співквартиранти знали про нього (він був не дуже балакучий) тільки те, що він росіянин і що його прізвище важко вимовити. Про те, що багато років тому втік із батьківщини, що він не багач і не займається вигідними оборудками, хазяйка здогадується, бачачи, як скромно вони харчуються й одягаються, зауваживши, що весь їхній домашній скарб легко вміщається в невеликий кошик, який вони привезли з собою.

Цей невеликий на зріст і кремезний чоловік настільки непомітний і живе настільки непомітно, наскільки це можливо. Він уникає товариства, зрідка співквартиранти ловлять гострий насуплений погляд його вузьких очей, дуже рідко приходять до нього відвідувачі. Але регулярно, день у день, щоранку рівно о дев'ятій годині він іде до бібліотеки і працює там до дванадцятої години, аж до обідньої перерви. Рівно в десять хвилин на першу він уже дома, а за десять хвилин до першої знову виходить з дому, щоб бути першим у бібліотеці, і сидить там до шостої години вечора. Але оскільки агенти поліції звертають увагу лише на тих людей, які багато говорять, оскільки їм не відомо, що мовчазні люди, які багато читають і вчаться, бувають найнебезпечніші за часів, коли в світі назріває революційна ситуація, то вони нічого не повідомляють про цього непомітного чоловіка, що квартирує в шевця. У соціалістичних колах знають про нього лише те, що він редактор невеликого радикального журналу російських емігрантів, який видається в Лондоні, і керівник партії в Петербурзі, назву якої особливо важко вимовити. Але оскільки він з презирством ставився до визнаних керівників соціалістичного руху, а їхню політичну лінію вважав хибною, оскільки він виявився неприступний і непримиримий, про нього майже

забули. На збори, які він інколи влаштовував вечорами в невеличкому пролетарському кафе, з'являлося не більше п'ятнадцяти-двадцяти чоловік, здебільшого молодь, і тому цього оригінала сприймали так само, як і всіх інших росіян-емігрантів, які п'ють забагато чаю і розпалюють себе безконечними дискусіями. Але ніхто не сприймає цього невеличкого на зріст, з суворим чолом чоловіка як значну особистість, ніхто в Цюріху не пробував навіть запам'ятати прізвище цього самого Володимира Ілліча Ульянова, чоловіка, що квартирує в шевця. І якби, не дай боже, цього чоловіка випадково задавив би на смерть один із тих розкішних автомобілів, що на скаженій швидкості мчать від одного посольства до іншого, світ так і не взнав би його ні як Ульянова, ні як Леніна.

Здійснилось...

Одного разу, 15 березня 1917 року, бібліотекар Цюріхської бібліотеки був дуже здивований. Стрілка годинника показувала рівно дев'яту, а місце, на якому сидить щодня цей найпунктуальніший з усіх читачів бібліотеки чоловік,, пустує. Уже пів на десяту, вже десять, а невтомний читач ще не прийшов і більше не прийде Тому що дорогою до бібліотеки один російський товариш повідомив йому новину, або скоріше приголомшив його звісткою, що в Росії вибухнула революція:

Ленін спочатку не міг у це повірити. Він стояв знетямлении. Але за хвилина він заспішив коротким енергійним кроком до газетного кюска на березі озера і став чекати там або біля редакції газети годину за годиною й день за днем вістей з Росії. Все виявилося правдою. Звістка правдива і з кожним днем стаєще правдивішою і приємнішою. Спочатку чутки про палацовий переворот і можливу змнїу кабінету міністрів, потім зречення царя, утворення тимчасового уряду, Дума, російська свобода, амністія політичним в'язням — усе, про що він давно мріяв, усе, над чим він протягом двадцяти років працював у підпіллі, в'язниці, в Сибіру на засланні, здійснилося. І нараз йому стало ясно, що мільйони людей, яких поглинула ця війна, померли недарма. Ні, не марна була їхня загибель; вони стали мучениками за царство свободи, справедливості й вічного

миру, яке вже гряде. Він відчуває себе наче сп'янілим, цей взагалі врівноважений і математично холодний мрійник. А як схвилювалися й зраділи сотні інших емігрантів у своїх маленьких найманих кімнатках у Женеві, Лозанні й Берні, почувши цю щасливу звістку. Нарешті можна повернутися додому! Не з підробленим паспортом, не під чужим прізвищем, наражаючи себе на смертельну небезпеку, а як вільні громадяни у вільну країну. Прочитавши в газетах лаконічну телеграму Горького: "Повертайтеся всі додому!", вони нашвидкуруч зібрали свій убогий скарб. По всіх усюдах розсилають вони листи та телеграми: повертайтеся додому, повертайтеся додому! Збирайтеся! Єднайтеся! Не шкодуйте сил для справи, якій ви присвятили все своє свідоме життя: для російської революції.

...і розчарування

Але через декілька днів приголомшлива звістка: російська революція, що наче орел розправила свої могутні крила, є насправді не та революція, про яку вони мріяли, і навіть не російська. Це був двірцевий переворот проти царя, який затіяли англійські та французькі дипломати, щоб перешкодити вкласти мир з Німеччиною, а не революція народу, який хоче цього миру й прав для себе. Це не та революція, заради якої вони жили й ладні були померти, а звичайна інтрига партій, що виступають за продовження війни, імперіалістів і генералів, які не бажають відмовитися від своїх планів. Незабаром Ленін і його соратники дізналися, що заклик "Повертайтеся всі додому!" не стосується тих, хто хотів справжньої, радикальної революції, до якої закликав Карл Маркс. Мілюков та інші ліберали заборонили їм повернутися на батьківщину. І в той час, коли поміркованих, згодних на продовження війни соціалістів, наприклад Плеханова, з усіма почестями доставляють торпедними катерами з Англії в Петербург (з початку війни перейменований в Петроград), Троцького затримують у Галіфаксі, а інших радикалів — на кордоні. По всіх прикордонно-пропускних пунктах країн Антанти розіслано чорні списки з прізвищами тих, хто брав участь у Ціммервальдській конференції. Ленін шле телеграму за телеграмою в Петроград, але їх або перехоплюють, або не дають на них відповіді.

Чого не знають у Цюріху та, певно, в жодній країні Європи, в Росії знають і розуміють чудово: яка сильна, енергійна, цілеспрямована людина Володимир Ілліч Ленін, який він небезпечний супротивник.

Безмежний був відчай тих, чий від'їзд на батьківщину затримували. Довгий час розробляли вони на безконечних засіданнях у Лондоні, Парижі, Відні стратегію російської революції. Зважували, обмірковували й обговорювали кожну деталь, намагалися передбачити небезпечні ситуації. А тепер, коли революція відбулася, її хочуть звести нанівець люди, котрі святу ідею визволення народу поставили на службу чужим інтересам. В ці дні вимушеної бездіяльності Ленін, завжди тверезий реаліст, плекає найнерозсудливіші й найфантастичніші ідеї. А чи не можна найняти літак і перелетіти через Німеччину або Австрію? Але перший, хто запропонував свою допомогу в організації перельоту, виявився шпигуном. З'являються нові ідеї, ще нерозважливіші. Він пише листа в Швецію, щоб йому дістали шведський паспорт, а він прикинеться німим, щоб не відповідати ні на які запитання. Звичайно, після безсонної ночі, протягом якої передумано безліч химерних думок, він і сам відчував, що всі його дивоглядні задуми нездійсненні. Але одне він знав твердо: треба терміново повернутися в Росію і зробити свою революцію, справжню й чесну, а не позірну. Він повинен повернутися в Росію якнайскоріше і за всяку ціну!

Через Німеччину: так чи ні?

Швейцарія розташована між Італією, Францією, Німеччиною та Австрією. Через кордони держав-союзників шлях Леніну заборонено як революціонеру, через Німеччину та Австрію — як російському підданому, громадянинові ворожої держави. Але яка абсурдна ситуація: Німеччина кайзера Вільгельма ставиться до Леніна куди люб'язніше, ніж Росія Мілюкова й Франція Пуанкаре. Напередодні оголошення війни Америкою Німеччина потребує за всяку ціну миру з Росією. Тому цей революціонер, який там, у Петрограді, може наробити багато неприємностей послам Англії й Франції,— для Німеччини бажаний помічник. Але який відважний крок — розпочати переговори з кайзерівською Німеччиною, яку він сотні

разів бичував у своїх працях. Тому що з погляду діючої на той час моралі вступати на територію ворожої країни з дозволу ворожого генерального штабу і проїжджати через неї вважалося державною зрадою. Ленін безумовно знав, що цим кроком він перш за все компрометує власну партію і власну справу, що його запідозрять у тому, що він платний агент німецького уряду і, якщо йому вдасться домогтися негайного миру, недруги скажуть: він, мовляв, перешкодив Росії здобути перемогу. І не тільки помірковані революціонери, а навіть однодумці Леніна були налякані його рішучістю піти в разі крайньої потреби цим найнебезпечнішим і компрометуючим шляхом. Збентежено вони дізналися, що швейцарські соціал-демократи вже ведуть переговори з метою забезпечити легальний проїзд російських революціонерів, "обмінявши" їх на німецьких військовополонених. Але Ленін розуміє, що переговори ці триватимуть довго і що тимчасовий уряд Росії буде затягувати де безконечності їхнє повернення на батьківщину. І він розуміє, що затримка на один день чи навіть на годину може стати фатальною. Він прагне повернутися в Росію будь-що, в той час, як боязкіші його колеги по партії не зважуються на крок, що може кваліфікуватися як державна зрада. Тож Ленін відкинув усякі сумніви: на свій страх і ризик він розпочав прямі переговори з німецьким урядом.

Договір

Знаючи, що його рішучий крок може бути витлумачений по-різному, Ленін веде переговори відкрито, наскільки це можливо. За його дорученням секретар швейцарських профспілок Фрітц Платтен іде до німецького посланника, який уже раніше вів переговори з російськими емігрантами, і пред'являє йому умови Леніна. Цей нікому не відомий біженець (наче передбачаючи, що невдовзі стане одним з найвпливовіших політичних діячів світу) звертався до німецького уряду не з проханням, а ставив йому умови: щоб вагону, в якому вони будуть їхати, було надано право екстериторіальності, щоб ні при в'їзді, ні при виїзді не було ні паспортного, ні якогось іншого контролю, щоб свій переїзд вони оплатили самі за загальним тарифом, щоб дорогою ніхто не виходив з вагона ні за наказом німецьких властей, ні з власної волі.

Посланник Ромберг відсилає ці пропозиції в Берлін. Вони попадають до Людендорфа, який дав свою згоду, хоча про це всесвітньо-історичне рішення, певно, найважливіше в його житті, в його спогадах нема ні слова. Посланник пробує уточнити угоду, тому що вона складена Леніним навмисне так двозначне, що не тільки росіяни, а й австрієць Радек може проїхати в цьому поїзді безконтрольно. Але так само, як і Ленін, поспішає й німецький уряд. Тому що в цей день, а саме 5 квітня, Сполучені Штати Америки оголосили війну Німеччині. І ось 6 квітня опівдні Фрітц Платтен отримує достопам'ятну відповідь: "Справа вирішена позитивно". 9 квітня 1917 р. о пів на третю від ресторану "Церінгерхоф" у напрямі цюріхського вокзалу вирушив невеликий гурт скромно одягнених людей, які самі несли свої валізи. Тридцять дві душі, серед них жінки й діти. З чоловіків відомі лише прізвища Леніна, Зінов'єва й Радека. По скромному обіді вони підписали документ про те, що їм відоме повідомлення паризької газети "Petit Parisien", в якому говориться, що тимчасовий уряд Росії має намір трактувати усіх, хто поїде через Німеччину, як державних зрадників. Вони засвідчили, що всю відповідальність за цю поїздку вони беруть на себе і всі умови схвалюють. Спокійно й рішуче вони вирушили в цю всесвітньо-історичну подорож.

Їхнє прибуття на вокзал не викликало ніякої сенсації. Не було ні репортерів, ні фотографів. Хто в Швейцарії знає цього пана Ульянова, який у пом'ятому капелюсі, зношеному сюртуку і важких гірських черевиках шукає разом з гуртом обтяжених валізами й кошиками чоловіків і жінок свій вагон у поїзді? Вони мають такий же вигляд, як і всі ці переселенці з Югославії, Рутенії й Румунії, що часто роблять тут, на цюріхському вокзалі, пересадку, перш ніж їх відправлять до Ла-Маншу й далі за океан. Швейцарська робітнича партія, яка несхвальне ставиться до цієї поїздки, навіть не прислала свого представника. З'явилося лише декілька росіян, щоб передати уклін батьківщині та принести подорожнім харчів. Дехто з них спробував у останню мить відговорити Леніна від цієї "безглуздої й злочинної поїздки". Але рішення вже прийнято. У десять хвилин на четверту кондуктор подає сигнал, і поїзд

відправляється до німецької прикордонної станції Готтма-дінген. У десять хвилин на четверту світовий годинник змінив свій хід.

Пломбований поїзд

Мільйони снарядів було вистрілено під час першої світової війни. Інженери придумали найдалекобійніші гармати. Але жодний снаряд у новітній історії не був таким далекобійним і вирішальним для долі всього людства, як цей поїзд, в якому на великій швидкості мчали зараз від швейцарського кордону через усю Німеччину найвідважніші й найрішучіші революціонери століття, щоб по приїзді в Петроград підірвати там існуючий лад.

І ось стоїть цей своєрідний артилерійський снаряд на рейках в Готтмадінгені, вагон другого та третього класу, в якому жінки займають другий клас, а чоловіки — третій. Крейдою на підлозі обведена нейтральна зона, яка відділяє росіян від купе, яке займають два німецькі офіцери, що супроводжують цей транспорт з живим тринітротолуолом. Поїзд їде всю ніч без інцидентів. Лише у Франкфурті до них хотіли пробитися німецькі солдати, які дізналися про проїзд російських революціонерів. Спроба німецьких соціал-демократів поспілкуватися з пасажирами вагона закінчилася також невдачею. Ленін добре знав, на яку підозру він наражався, якби перекинувся хоча б одним словом з німцем на німецькій території. В Швеції їх зустріли урочисто. Зголоднілі за час поїздки, вони з величезним апетитом поснідали. Простий шведський бутерброд вони сприйняли як немислиме чудо. І лише тут Ленін замінив свої гірські черевики на нормальні і купив дещо з одежі. Невдовзі вони досягли російського кордону.

Снаряд влучає в ціль

Цікаво відзначити, що перш за все зробив Ленін, опинившися на російській території. Він не вдивляється в людей на пероні, а відразу накидається на газети. Чотирнадцять років не був він у Росії, не бачив

рідної землі, державного прапора і російських військових мундирів. Але цей залізний ідеолог не розплакався, як інші, і не обнімав, як це робили жінки, нічого не розуміючих солдатів. Газету, перш за все газету "Правда", щоб з'ясувати, чи досить рішуче дотримується газета, його газета, антивоєнних поглядів. З гнівом зім'яв він примірник "Правдьі". Ні, не досить, усе та ж балаканина про батьківщину і патріотизм і все в тому ж дусі про "чисту" революцію. Пора брати штурвал у свої руки, відчуває він, щоб здійснити головну мету всього свого життя. Але чи вдасться йому це зробити? Останні сумніви, останні побоювання. А чи не заарештує його Мілюков, коли він прибуде в Петроград? Товариші, що виїхали йому назустріч, Каменєв і Сталін, загадково всміхаються в темному купе третього класу, яке убого освітлюється недогарком свічки.

Але дійсність перевершила всі сподівання. Коли поїзд зупинився на Фінляндському вокзалі, величезна привокзальна площа була заповнена десятками тисяч робітників, які прийшли зустрічати революціонерів, що повернулися з-за кордону. Була виставлена почесна варта з усіх родів військ. Заспівали "Інтернаціонал". І як тільки Володимир Ілліч Ленін, чоловік, що ще позавчора квартирував у шевця, вийшов з вагона, тисячі рук підхопили його й підняли на броньовик. Прожектори з сусідніх будинків і фортеці освітили його фігуру. І прямо з броньовика він виголошує свою першу промову до народу. Вулиці затремтіли від оплесків. А незабаром почалися "десять днів, які потрясли весь світ". Снаряд вибухнув і підірвав імперію, а може, й весь світ.